8. SINIF • TÜRKÇE | Çalışma Föyü · Boşluklu

FİİLDE ÇATI

Okul: ..... Öğretmen: .....
Öğrenci: ..... Sınıf / No: ..... / .....

01 KONU ANLATIMI

Çözümlü örnek

"Öğrenciler pano hazırladı." ve "Pano öğrenciler tarafından hazırlandı." cümleleri aynı olayı anlatıyor.

İncelenen bölüm hazırladı · hazırlandı

1. Belirle
İlk cümlede işi yapan özneyi bul.

2. İncele
İkinci cümlede panonun işi yapan mı, işten etkilenen mi olduğunu kontrol et.

3. Sonuca ulaş
İlk yüklem etken, ikincisi edilgendir. Yapanın "tarafından" sözüyle belirtilmesi edilgenliği ortadan kaldırmaz.

1. FİİLDE ÇATI

7 alt konu

1.1 Temel Kavramlar ve Sınıflandırma

A. Etken çatı

- Yüklemde bildirilen işi özne yapıyorsa fiil etken çatılıdır.
- Sadece eklerin yokluğuna değil, özne–yüklem ilişkisine bakılır.

ÖRNEK & ÇÖZÜM

"Öğrenci kapıyı kapattı." cümlesinde öğrenci işi gerçekleştirir; yüklem etken çatılıdır.

AYIRT ETME İPUCU

Fiilde çatı, yüklemi fiil olan cümlelerde incelenir; isim yüklemlerde çatı aranmaz.

Fiilde Çatı: adım adım uygulama

01 Yüklemin fiil olup olmadığını belirle.

02 İşi yapan özneyle işten etkilenen öznenin farkını incele.

03 Gerekirse nesne alıp almadığını ayrı bir ölçüt olarak kontrol et.

B. Edilgen çatı

- Edilgen fiilde işi yapan açıkça özne konumunda gösterilmez; fiil çoğunlukla "-l/-n" eki alır.
- Nesne, sözde özneye dönüşebilir.

ÖRNEK & ÇÖZÜM

“Kapı kapatıldı.” cümlesinde kapı işi yapan değildir, sözde öznedir. “Kapıyı görevli kapattı.” etkendir.

AYIRT ETME İPUCU

“-I/-n” alan bütün fiiller edilgen değildir; dönüşlü kullanımlar da bulunur.

C. Dönüşlü çatı

- Özne yaptığı işten kendisi etkilenir.

ÖRNEK & ÇÖZÜM

“Ece tarandı.” Ece kendi saçını taradı.

D. İşteş çatı

- İş karşılıklı veya birlikte yapılır.

ÖRNEK & ÇÖZÜM

“İki arkadaş selamlaştı.” İkisi de birbirini selamladı.

E. Geçişli fiil

- Nesne alabilen fiildir.
- Cümlede nesne yazılmasa da fiil geçişli olabilir.

ÖRNEK & ÇÖZÜM

“Ece okudu.” Yüklem nesne alabilir: “kitabı okudu”.

F. Geçişsiz fiil

- Nesne alamayan fiildir.

ÖRNEK & ÇÖZÜM

“Ece uyudu.” “Neyi uyudu?” sorusuna nesne olacak bir cevap verilemez.

1.2 Çatıyı Anlamdan Çözme

A. Bir işi başkasına yaptırma

- Bir ek, fiile bir işi başkasına yaptırma anlamı katabilir.

ÖRNEK & ÇÖZÜM

“Ece mektubu yazdı.” → Ece yazdı. “Ece mektubu Ali’ye yazdırdı.” → Ali yazdı, Ece yazmasını sağladı.

Çözümlü örnek · Edilgenliği ek ve anlamla sınama

Ders çıkışında görevli pencereyi kapattı. Ertesi gün sınıf panosuna “Pencere görevli tarafından kapatıldı.” yazıldı.

İncelenen bölüm kapattı · kapatıldı

1. Belirle
İlk cümlede işi yapan görevliyi özne olarak belirle.

2. İncele
İkinci cümlede pencerenin kapatma işinden etkilendiğini göster.

3. Sonuca ulaş
İlk yüklem etken, ikincisi edilgendir. Görevli tarafından sözü yapanı belirtir fakat onu özne yapmaz.

02 ETKİNLİKLER VE PEKİŞTİRME

UYGULAMA 1 **Cümle üzerinde uygulama**

“Camlar görevli tarafından silindi.” ve “Görevli camları sildi.” cümlelerindeki çatı farkını açıklayınız.

TEST 1 **Çoktan seçmeli pekiştirme**

Hangi cümlede edilgen fiil vardır?

A) Ali pencereyi açtı.
B) Çocuk gülümsedi.
C) Komşular buluştu.
D) Afişler görevli tarafından asıldı.

BAĞLAMLI BOŞLUK DOLDURMA **Bağlamlı boşluk doldurma | Kuralı uygula**

Metni anlam ilişkilerini dikkate alarak tamamlayınız. Sadece sözcüğü yazmakla kalmayıp iki seçiminizi kısa bir gerekçeyle açıklayınız.

Sözcük havuzu işteş · edilgen · etken · dönüşlü

“Usta kapıyı boyadı.” cümlesi _____ çatılıdır. “Kapı boyandı.” cümlesinde işi yapan açık değildir ve fiil _____dir. “Çocuk tarandı.” ifadesi bağlama göre _____ çatılı olabilir. “Arkadaşlar selamlaştı.” cümlesinde karşılıklı yapılma anlamı bulunduğundan fiil _____ çatılıdır.

İki seçimin gerekçesi:

DOĞRU / YANLIŞ **Doğru–Yanlış | Yanlışı düzelt, kanıtını göster**

Her ifadeyi D veya Y olarak işaretleyiniz. Yanlış olanı sadece “yanlış” demekle bırakmayınız: altına doğru kuralı yazınız ve bir örnekle kanıtlayınız.

1 Yüklemde bildirilen işi özne yapıyorsa fiil etken çatılıdır. Yalnızca eklerin yokluğuna değil, özne–yüklem ilişkisine bakılır. ☐ D ☐ Y

Yanlışsa düzeltme / kanıt: .....

2 Edilgen fiilde işi yapan açıkça özne konumunda gösterilmez; fiil çoğunlukla “-l/-n” eki alır. Nesne, sözde özneye dönüşebilir. ☐ D ☐ Y

Yanlışsa düzeltme / kanıt: .....

3 “Kapı boyandı.” cümlesinde işi yapan açıkça belirtildiği için yüklem etken çatılıdır. ☐ D ☐ Y

Yanlışsa düzeltme / kanıt: .....

4 Dönüşlü fiilde özne işi yapar ve işten etkilenir. İşteş fiilde eylem birlikte veya karşılıklı yapılır; “-ş” eki görülebilir. ☐ D ☐ Y

Yanlışsa düzeltme / kanıt: .....

YAZMA ATÖLYESİ **Yazma atölyesi | Üret, göster, gerekçelendir**

Bir okul bahçesi temizliğini anlatan dört cümle kurunuz: etken, edilgen, dönüşlü ve işteş çatılı birer örnek. Her cümlede yüklemi işaretleyiniz; öznenin eylemle ilişkisini ve nesne alabilme durumunu tartışınız. Dönüşlü-edilgen ayrımı için bağlama dayalı gerekçe yazınız.

Yazmadan önce kontrol et:

- “Etken çatı” ile ilgili örneğinizin neden doğru olduğunu gösteriniz.
- “Edilgen çatı” açısından bir farklı kullanım veya karşı örnek ekleyiniz.
- Örneklerin bulunduğu sözcükleri ya da bölümleri işaretleyiniz.
- Yazınızı anlam, yazım ve noktalama bakımından gözden geçiriniz.

Metnim / çözümüm:

EŞLEŞTİRME **Eşleştirme | Kavramdan kanıta git**

Soldaki kavramları sağdaki açıklama veya örneklerle eşleştiriniz. Ardından seçtiğiniz iki eşleştirme için birer cümlelik gerekçe yazınız. Bir kavramı bir kez kullanınız.

KAVRAMLAR	AÇIKLAMA / ÖRNEKLER
1 Etken çatı	A "Kapı kapatıldı." cümlesinde kapı işi yapan değildir, sözde öznedir. "Kapıyı görevli kapattı." etkendir.
2 Edilgen çatı	B "Çocuk yıkandı." dönüşlü olabilir; "İki arkadaş selamlaştı." karşılıklı işteş, "Çocuklar gülüştü." birlikte işteş örneğidir.
3 Dönüşlü ve işteş çatı	C "Yazıyı okudu." fiili nesne aldığı için geçişlidir; "Çocuk uyudu." geçişsizdir.
4 Geçişli–geçişsiz çatı	D "Öğrenci kapıyı kapattı." cümlesinde öğrenci işi gerçekleştirir; yüklem etken çatılıdır.

EŞLEŞTİRMELERİM

1 → ___ 2 → ___ 3 → ___ 4 → ___

03 YORUMLAMA VE UYGULAMA SORULARI

SINAV SORUSU 1 **Karşılaştırmalı yorum**

"Ali yıkandı." ile "Arkadaşlar selamlaştı." fiillerini çatı bakımından karşılaştırınız.

SINAV SORUSU 2 **Çatı farkını göster**

"Usta kapıyı açtı." ile "Kapı açıldı." cümlelerini özne–yüklem ilişkisi bakımından karşılaştırınız.

SINAV SORUSU 3 **Kanıta dayalı karşılaştırma: Etken çatı**

“Fiilde Çatı” konusunda “Etken çatı” alt başlığındaki örneği inceleyiniz. Örneğin hangi kuralı gösterdiğini, karar vermenizi sağlayan sözcük veya eki işaretleyerek açıklayınız. Ardından aynı kuralı gösteren fakat farklı sözcükler kullanan yeni bir cümle üretiniz; hangi durumda kuralın artık geçerli olmayacağını da bir karşı örnekle gösteriniz.